

JOURNAL OF RESEARCH
IN EDUCATION AND SOCIETY
EĞİTİM VE TOPLUM
ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
ISSN: 2458 - 9624 (Online)

Eğitim ve Toplum Araştırmaları Dergisi/JRES, 6(1), 113-129, 2019

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNDE YAŞAM DOYUMU İLE ÖLÜM KAYGISI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

EXAMINATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN LIFE SATISFACTION AND DEATH ANXIETY AMONG UNIVERSITY STUDENTS

Arif ARSLAN¹

¹ Giresun Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Giresun, Türkiye. e-posta: arif.arslan@giresun.edu.tr

Gönderim Tarihi: 06.12.2018

Düzeltilme Tarihi: 07.03.2019

Kabul Tarihi: 30.04.2019

Öz

Bu çalışmanın amacı, üniversite öğrencilerinin yaşam doyumları ile ölüm kaygıları arasındaki ilişkiyi incelemektir. Ayrıca çalışmada cinsiyetin, bir yakını kaybetmenin ve ölüme yaklaşan bir deneyim yaşamamanın ölüm kaygısı üzerindeki etkisi de incelenmiştir. Çalışma grubu, uygun örnekleme yöntemi ile ulaşılan 261 kadın, 87 erkek olmak üzere toplam 348 üniversite öğrencisinden oluşmaktadır. Veriler Ölüm Kaygısı Ölçeği, Yaşam Doyumu Ölçeği ve kişisel bilgi formu kullanılarak toplanmıştır. Yapılan analizler sonucunda yaşam doyumu ile ölüm kaygısı arasında negatif yönde anlamlı ilişki olduğu bulunmuştur. Yaşam doyumunun ölüm kaygısının toplam varyansının yaklaşık %3'ünü yordadığı görülmektedir. Ölüm kaygısının cinsiyete göre anlamlı şekilde farklılaştığı, kadınlarda erkeklerden daha yüksek olduğu görülmektedir. Bir yakını kaybeden ve kaybetmeyen bireylerin ölüm kaygıları arasında anlamlı fark olmadığı görülürken aynı şekilde ölüme yaklaşan bir deneyim yaşayanlar ile yaşamayanların da ölüm kaygıları arasında anlamlı fark olmadığı bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Yaşam doyumu, Ölüm kaygısı, Üniversite öğrencileri.

Abstract

The purpose of this study is to examine the relationship between life satisfaction and death anxiety among university students. Also, this study examines the effects of gender, loss of a loved one and threat of death on death anxiety. The study group consists of 348 university students (261 females and 87 males) who were selected by convenience sampling method. The data were collected by using the Death Anxiety Scale, the Life Satisfaction Scale, and Demographic Form. The analyses of the data revealed a negative correlation between life satisfaction and death anxiety. It was found that life satisfaction predicts approximately 3% of the total variance of death anxiety. Moreover, female students had higher levels of death anxiety than males. It was also found that death anxiety of the

individuals who had lost their loved ones did not differ from that of those who had not, and that death anxiety of the individuals who had had close calls with death did not differ from that of those who had not.

Keywords: Life satisfaction, Death anxiety, University students.

Giriş

Yirminci yüzyılın ilk yarısında savaşlar, ekonomik krizler, sosyal ve siyasi değişimler ile birlikte psikoterapistler, kendilerine gelen hastaların Freud'un dönemindeki gibi histeri sorunu ile değil anlamsızlık, yalnızlık, yabancılaşma, ölüm kaygısı gibi sorunlarla geldiğini fark etmiştir. Mevcut kuramların bu hastaların sorunlarına çözüm getirmede yetersiz olduğunu anlayan ve bu sorunları bizzat kendi deneyimleriyle de tasdik eden psikoterapistler, "Varoluşçu Psikoterapi" adında yeni bir psikoterapi yaklaşımı geliştirmişlerdir (Geçtan, 2014). Varoluşçu Psikoterapi'nin ele aldığı konulardan biri de ölüm ve ölüm kaygısıdır (Talu, 2017). Ölüm, evrensel ve her insanda kaygıya neden olabilen bir olgudur (Kübler-Ross, 1997). Alanyazın incelendiğinde ölüm kaygısının, ölecek olmanın farkındalığı sonucu oluşan, insanın kişiliği üzerinde önemli etkileri olan endişe ve korku hâli şeklinde tanımlandığı görülmektedir (Karakuş, Öztürk & Tamam, 2014).

Ölüm ile yaşam bir madalyonun iki yüzü gibidir. Birbirleriyle öylesine iç içe geçmiştir ki birini diğerinden ayırmak oldukça zordur. Montaigne'nin (1997) deyişiyle, dünyaya gözlerimizi açtığımız andan itibaren hem yaşamaya hem de ölmeye başlarız. Ölüm her ne kadar olumsuz bir yaşam olayı gibi algılansa da aslında varoluşumuza anlam katma potansiyeline sahip bir olgudur. Yeryüzünde insandan başka hiçbir canlı yoktur ki var olduğunun ve aynı şekilde günün birinde öleceğinin farkında olsun (Yalom, 2008). Ölecek olmanın farkındalığı insanı anlamlı bir hayat yaşayıp yaşayamadığı konusunda kaygılandırır (Geçtan, 2016).

Ölümün insanın hayata bakışı ve yaşayışı üzerindeki etkisi bilimsel araştırmaların yanı sıra birçok edebiyat eserinde de ele alınmıştır. Tolstoy'un "İvan İlyiç'in Ölümü" adlı kitabında başarılı bir kariyere sahip olan İvan İlyiç, doktorların tanı koyamadığı bir hastalığa yakalanır ve ölüme oldukça yaklaştığı bir anda yaşamını gözden geçirir. Yaşamı boyunca değer verdiği şeylerin aslında ne kadar değersiz olduğunu ve insanlarla anlamlı ilişkiler kuramadığını fark eden İvan İlyiç için artık her şey çok geçtir ve öldüğünde içini dolduran duygu pişmanlıktır (Tolstoy, 1886/2017). Benzer olay örgüsü Dickens'ın "Bir Noel Şarkısı" adlı kitabında da vardır. Kitabın kahramanı Scrooge; insanlara kötü davranan, huysuz, yaşlı bir adamdır. Bir Noel gecesini geleceğin hayaleti ile birlikte mezarını ve mezar taşında yazılı olan ismini gören;

öldüğünde insanların hiç üzülmeyeceğini fark eden Scrooge'un kişiliği dönüşüm geçirir ve insanlarla daha anlamlı ilişkiler kurar (Dickens, 1843/2018). Nitekim ölüm ders veren bir öğretmen gibidir, arka sıralarda durduğunuz sürece ne söylediğini tam olarak duyamazsınız diyen Fowles (2012) da Tolstoy ve Dickens ile aynı konuya değinmektedir. Tüm bu örnekler de göz önüne alınırsa şöyle denilebilir, ölümün kişide uyandırdığı kaygı, ölecek olmanın farkındalığı ve bu farkındalığı bastırmamak insanların hayatlarını daha anlamlı hâle getirmeleri için bir fırsat sağlayabilir (May, 2018).

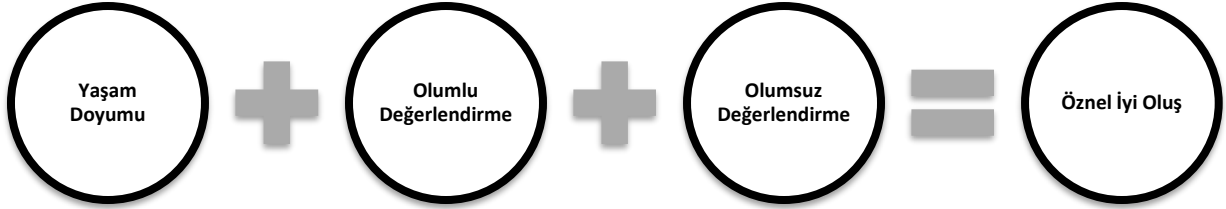
Bu bağlamda, insanın asıl benliği ancak ölüm karşısında doğar ve ölümü inkâr etmek yaşamı küçültür. Ölümü fark etmek, insanın hayatına derinlik ve lezzet katmanın yanı sıra insanların olayları değerlendirirken farklı bir bakış açısıyla yaklaşmasına da zemin hazırlar (Yalom, 2001). Her an ölebileceğimizin farkındalığı, sonsuza dek var olmanın mümkün olmadığını hatırlatarak kişiyi monoton hayat döngüsünden çıkarır (May, 2018). İnsanlar hayatı her ne kadar gelecek odaklı yaşasa da ölüm, varoluşun ertelenemeyeceğini gösterir ve gelecekte yaparım diyerek ertelenen şeyleri şu anda yapmaya onları teşvik eder (Yalom, 2001). Ancak ölecek olmanın farkındalığı, kişinin daha anlamlı bir hayat yaşaması için güdüleyici olabileceği gibi aşırı kaygılanmasına da neden olabilir.

Kişinin ölümünün; arkasında bıraktığı kişilere acı vereceği, ölüm sürecinin acılı olduğu, ölümden sonraki hayatın belirsizliği, artık kişinin hiçbir deneyim yaşayamayacak olması gibi durumlar ölüm kaygısının nedenleri olarak sıralanabilir (Yalom, 2001). Bütün dinler ölecek olmanın bireyde uyandırdığı kaygıyı azaltmak amacıyla ortaya çıkmıştır (Yalom, 2008). Ama dinlerin ölümden sonraki hayatla ilgili anlatımları ölüm kaygısını azaltabileceği gibi artmasına da neden olabilir. Nitekim kabir azabı, sorgu melekleri, hesap günü, cehenneme atılmak, gibi ölüm anı ve sonrasındaki yaşamla ilgili dinsel öğeler ölüm kaygısına neden olabilmektedir (Ayten, 2014). Kınter ve Köftegül (2017) tarafından yapılan çalışmada ölüm kaygısı ile dindarlık arasında pozitif yönde anlamlı ilişki olduğu görülmektedir. Yıldız ve Bulut'un (2017) yapmış olduğu çalışmada nevroz artığında ölüm kaygısının da arttığı, deneyime açıklık artığında ise ölüm kaygısının azaldığı vurgulanırken; Barnett, Anderson ve Marsden (2018) tarafından yapılan çalışmada ise kötümserlik ile yüksek düzeyde ölüm kaygısı arasında anlamlı ilişki olduğu vurgulanmıştır. An, Lo, Hales, Zimmermann ve Rodin (2018) tarafından kanser hastalarıyla yapılan çalışmada cesareti kırılan, cesaretini kaybeden hastalarda ölüm kaygısı düzeyinin yüksek olduğu bulunmuştur. Yapılan başka bir araştırmada ise hayata karşı olumlu tutum içerisinde olan bireylerde ölüm kaygısının azaldığı görülmektedir (Azarian, Aghakhani & Ashuri, 2016). Sönmez-Benli ve Yıldırım (2017) tarafından hemşireler üzerinde yapılan

çalışmada katılımcıların yaşam doyumu düzeyi yükseldiğinde ölüme karşı daha olumlu tutum gösterdikleri bulunmuştur. Cinsiyetin ölüm kaygısı üzerindeki etkisini inceleyen araştırmaların sonuçları tutarlı olmasa da kadınlardaki ölüm kaygısı düzeyinin erkeklere göre daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır (Ayten, 2014; Bulut & Kuşat, 2018; Chow, 2017; Khoshi, Nia & Torkmandi, 2017; Yukay-Yüksel, Güneş & Akdağ, 2017). Russac, Gatliff, Reece ve Spottswood'un (2007) yaş ile ölüm kaygısı arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmaları ölüm kaygısının her iki cinsiyette de yirmili yaşlarda daha yüksek olduğunu ve sonra azaldığını göstermektedir. Şenol (1989) ise huzurevinde kalan kişilerle yaptığı çalışmada ölüm kaygısının 60-65 yaş grubundaki kişilerde en yüksek; 70 yaş ve üzeri yaş grubundaki kişilerde ise en düşük olduğunu bulmuştur. Yukay-Yüksel vd. (2017) tarafından yapılan çalışmada bir yakının ölümüne tanık olan bireylerin ölüm kaygısı düzeylerinin daha yüksek olduğu ifade edilmektedir. Buffalo Creek Barajının çökmesinin ardından Lifton ve Olson (1999) tarafından 43 afetzede ile görüşme yapılmış ve bu kişilerin yaşadıkları olaya karşı göstermiş oldukları tepkiler arasında ölüm kaygısı da bulunmuştur (aktaran Erdur-Baker, 2014). Bu çalışma travmatik olayların bireylerde ölüm kaygısına neden olabileceğini göstermesi açısından oldukça önemlidir. Ölüm kaygısı, insanın kendini ne kadar var edebildiğiyle ilişkilidir (Geçtan, 2016). Yalom (2001) terminal dönemdeki kanser hastalarıyla yaptığı çalışmalarda, hayatlarından memnun olan ve hayatlarını anlamlı bulan hastaların ölümle daha umutlu bir şekilde yüzleştiğini gözlemlemiştir. Bu da göstermektedir ki kişinin hayatından aldığı tatmin ne kadar azsa ölüm kaygısı o oranda fazladır, iyi bir hayat yaşadığını düşünme ölüm kaygısını hafifletir. Sonuç olarak kadınlarda (Ayten, 2014; Bulut & Kuşat, 2018; Chow, 2017; Khoshi vd., 2017; Yukay-Yüksel vd., 2017), bir yakının ölümüne tanık olanlarda (Gibbs & Achterberg-Lawlis, 1978; Yukay-Yüksel vd., 2017), Lifton ve Olson'un (1999) da ifade ettiği gibi travmatik yaşantıları olanlarda (aktaran Erdur-Baker, 2014), nevroz (Yıldız & Bulut, 2017) ve kötümserlik (Barnett vd., 2018) gibi kişilik özelliklerine sahip olanlarda, yalnızlık düzeyi yüksek olanlarda (Chow, 2017) ve algılanan sosyal destek düzeyi düşük olanlarda (Adeeb, Saleem, Kynat, Tufail & Zaffar, 2017), ölüm kaygısının yüksek; anlamlı bir hayat yaşadığını düşünenlerde (Chow, 2017; Yalom, 2001), yaşam doyumu yüksek olanlarda (Sönmez-Benli & Yıldırım, 2017) ve yaşam kalitesi yüksek olanlarda (Adeeb vd., 2017) ise ölüm kaygısının düşük olduğu görülmektedir.

Yaşam doyumu, öznel iyi oluşun bilişsel alt boyutunu oluşturmaktadır (bkz. *Şekil 1*). Yaşam doyumu; kişinin yaşamı hakkındaki bilişsel değerlendirmelerdir (Diener, 1984). İnsanın beklentileri ile mevcut durumunu karşılaştırmasının ardından ortaya çıkan sonuç şeklinde de

tanımlanabilir (Özer & Karabulut, 2003). Yaşam doyumu, bireyin yaşamının genelini değerlendirmesi sonucu ortaya çıkan memnuniyet düzeyidir (Dağlı & Baysal, 2016). Myers ve Diener'a (1995) göre yaşam doyumunun yüksek olması kişinin yaşamına dair olumlu değerlendirmelerinin olumsuz değerlendirmelerinden fazla olmasıdır.

Şekil 1. Öznel iyi oluşun bileşenleri

Alanyazın incelendiğinde yaşam doyumunun birçok faktörden etkilendiği görülmektedir. Bireylerin ekonomik durumunun iyi olması (Çelik, Çelik, Hikmet & Khan, 2017; Ghimire, Baral, Karmacharya, Callahan & Mishra, 2018; İncekara, 2018; Yıkılmaz & Demir-Güdül, 2015), iyimserlik düzeylerinin yüksek olması (Gülcan, 2014; Sapmaz & Doğan, 2012), duygusal zekâ düzeylerinin yüksek olması (Özdemir & Dilekmen, 2016) ve yalnızlık düzeylerinin düşük olması (Özkaya, 2017) yaşam doyumunu olumlu etkilemektedir. Ayrıca evli olmanın, bir işte çalışmanın (Çelik vd., 2017; Ghimire vd., 2018), sağlıklı olmanın, sosyal ilişkilerin iyi olmasının (Lee & Cagle, 2018) yaşam doyumunu artırdığı; yoksulluğun, fiziksel sağlıkta azalmanın, depresif duygulara sahip olmanın (Çelik vd., 2017) ve sosyal dışlanmanın (Ghimire vd. 2018; Lee & Cagle, 2018) ise yaşam doyumunu azalttığı vurgulanmaktadır. Yıkılmaz ve Demir-Güdül'e (2015) göre yaşamı anlamlı bulma, yaşam doyumunu etkileyen faktörlerden biridir. Blanca, Ferragut, Ortiz-Tallo ve Bendayan (2018) tarafından yapılan çalışma, Seligman tarafından belirlenen 24 tane karakter gücünden 18'inin yaşam doyumu ile pozitif yönde ilişkili olduğunu göstermektedir. Özellikle sevgi ve umut karakter güçlerinin yaşam doyumu ile yüksek düzeyde anlamlı ilişkisi olduğu görülmektedir. Tepeli-Temiz ve Cömert'in (2017) Bowlby'nin bağlanma stilleri ile yaşam doyumu arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışması, kaygılı ve kaçınan bağlanma stilleri ile yaşam doyumu arasında negatif yönde ilişki olduğunu göstermektedir. Cinsiyetin yaşam doyumu üzerindeki etkisini inceleyen araştırmalar incelendiğinde, kız öğrencilerin yaşam doyumunun erkek öğrencilere göre daha yüksek olduğu görülmektedir (Gülcan, 2014; İncekara, 2018; Yetim, 1991). Ancak Habib, Donald ve Hutchinson (2018) tarafından yapılan çalışmada erkek ve kadın katılımcıların yaşam doyumlarının farklılık göstermediği bulunmuştur. Ayrıca erkeklerin yaşam doyumu üzerinde eğitim, ekonomik durum ve istihdam; kadınların yaşam doyumu üzerinde ise medeni durum,

sosyal ilişkiler (Joshnloo, 2018) aile, öğretmen ve akran desteği (You, Lim & Kim, 2018) daha fazla etkilidir.

Yaşamından doyum alan ve memnun olan kişilerin ölüm gerçeğiyle daha kolay başa çıkabildiği ve normal düzeydeki ölüm kaygısının sınırlı olan hayatı daha anlamlı ve doyurucu hâle getirmek için insanları güdülediği göz önüne alınırsa ölüm kaygısı ile yaşam doyumunu arasındaki ilişkinin incelenmesinin de önemi anlaşılacaktır. Alanyazın incelendiğinde ölüm kaygısı ile yaşam doyumunu arasındaki ilişkiye vurgu yapan ve bu ilişkiyi inceleyen araştırmaların sayısının az olduğu görülmektedir. Oysa iki durum arasındaki ilişkinin varlığını göstermek, uygulamada yapılacak çalışmalar için bireylere bir kılavuz oluşturacağından oldukça önemlidir. Nitekim bir duruma etki eden faktörler bilinmeden önleme çalışmalarının ve tedavinin yapılması mümkün değildir. Yüksek düzeyde ölüm kaygısına sahip bir bireyle yürütülecek psikolojik danışma sürecinde, ölüm kaygısıyla ilişkili değişkenleri bilmek, yapılacak psikolojik danışma ve rehberlik hizmetlerinin başarıya ulaşmasında önemli bir faktör olabilir. Ölüm kaygısıyla ilişkili faktörleri bildiğimizde daha etkili stratejiler seçme ve daha etkili amaçlar oluşturma olasılığımız da artar. Üniversitelerin bünyesinde öğrencilere psikolojik destek veren birimlerin giderek yaygınlaşmasıyla beraber üniversite öğrencilerinin yaşadıkları sorunlar ve bu sorunlarla ilişkili değişkenlerin belirlenmesi önem kazanmaktadır. Tüm bunlar göz önüne alındığında bu çalışmanın amacı, üniversite öğrencilerinin yaşam doyumları ile ölüm kaygıları arasındaki ilişkiyi incelemektir. Ayrıca araştırmada cinsiyetin, bir yakınını kaybetmenin ve ölüme yaklaştıran bir deneyim yaşamamanın ölüm kaygısı üzerindeki etkisi de incelenmiştir.

Araştırma soruları şu şekildedir:

1. Üniversite öğrencilerinin yaşam doyumları ile ölüm kaygıları arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
2. Üniversite öğrencilerinin yaşam doyumları, ölüm kaygısını anlamlı şekilde yordamakta mıdır?
3. Üniversite öğrencilerinde ölüm kaygısı düzeyi cinsiyete göre farklılaşmakta mıdır?
4. Bir yakınını kaybeden üniversite öğrencilerinin ölüm kaygısı düzeyi, kayıp yaşamayanlara göre farklılaşmakta mıdır?
5. Travmatik yaşantıları olan üniversite öğrencilerinin ölüm kaygısı düzeyi travmatik yaşantıları olmayanlara göre farklılaşmakta mıdır?

Yöntem

Araştırma Modeli

Bu araştırma, iki veya daha fazla değişken arasında, herhangi bir müdahâle yapılmaksızın ilişki olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılan korelasyonel (ilişkisel) bir araştırmadır (Büyüköztürk, Kılıç Çakmak, Akgün, Karadeniz & Demirel, 2008).

Çalışma Grubu

Bu çalışmanın evrenini üniversite öğrencileri, ulaşılabilir evrenini ise 2018-2019 eğitim öğretim yılında Atatürk Üniversitesi ve Bilkent Üniversitesi'nde öğrenim gören üniversite öğrencileri oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise 261 kadın (% 75), 87 erkek (%25), toplam 348 üniversite öğrencisi oluşturmaktadır. Çalışma grubu belirlenirken zaman ve kaynaklar bakımından ekonomiklik sağladığı ve çalışma grubuna seçilen bireylere kolay ulaşılabilir olduğu için seçkisiz olmayan örnekleme yöntemlerinden “uygun örnekleme yöntemi” kullanılmıştır (Büyüköztürk vd., 2008).

Tablo 1

Katılımcıların Demografik Özellikleri (N=348)

		<i>f</i>	%
Cinsiyet	Kadın	261	75.0
	Erkek	87	25.0
Sosyo-ekonomik Düzey	Kötü	3	0.9
	Orta	267	76.7
	İyi	78	22.4
Bölüm	PDR*	141	40.5
	Okul Öncesi Öğr.	93	26.7
	İlahiyat	74	21.3
	Türkçe Öğr.	20	5.7
	Tıp	13	3.7
	Hukuk	5	1.4
	İnşaat Müh.	2	0.6
Kayıp	Var	97	27.9
	Yok	251	72.1
Travmatik Yaşantı	Var	44	12.6
	Yok	304	87.4

*Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık

Tablo 1 incelendiğinde de görüleceği üzere öğrencilerin 97'si (%27.9) son bir yıl içerisinde bir yakınını kaybetmişken, 251'i (%72.1) son bir yıl içinde bir yakınını kaybetmemiştir. Çalışma grubundaki öğrencilerin 44'ü (%12.6) son bir yıl içinde kendilerini ölüme yaklaştıran bir

deneyim (trafik kazası, deprem vb.) yaşamışken, 304'ü (%87.4) son bir yıl içinde kendilerini ölüme yaklaştıran bir deneyim yaşamadığını ifade etmektedir.

Veri Toplama Araçları

Ölçekleri geliştiren kişilerden gerekli izinler alındıktan sonra katılımcılara kişisel bilgi formu, Yaşam Doyumu Ölçeği ve Ölüm Kaygısı Ölçeği uygulanmıştır. Veriler, hem kâğıda basılı hem de internet üzerinden dijital formlar kullanılarak toplanmıştır. 328 kişiden kâğıda basılı, 20 kişiden ise internet üzerinden hazırlanan formlar kullanılarak veri toplanmıştır. Çalışmanın amacı ve sonuçları hakkında ayrıntılı bilgi almak isteyen öğrencilerin iletişime geçebilecekleri mail adresi veri toplama araçlarında belirtilmiştir.

Kişisel Bilgi Formu: Çalışma grubuna katılan bireylerin demografik özelliklerini belirlemek amacıyla oluşturulan kişisel bilgi formu açık ve kapalı uçlu toplam yedi sorudan oluşmaktadır. Bu sorular katılımcının cinsiyetini, ekonomik durumunu, okuduğu bölümü, bir yakınına kaybedip kaybetmediğini ve kendisini ölüme yaklaştıran bir deneyim yaşayıp yaşamadığını belirlemeye yönelik sorulardır. Bu formda araştırmanın amacına uygun bilgiler istenmiş olup yaş gibi çalışmanın kapsamı dışındaki konularda bilgi alınmamıştır.

Yaşam Doyumu Ölçeği: Diener (1985) tarafından geliştirilen ölçek, yedili likert tipi derecelendirmeye puanlanan beş sorudan oluşmaktadır. Köker (1991) tarafından uyarlaması yapılan ölçeğin güvenilirliği test tekrar test yöntemiyle incelenmiştir. İki uygulama arasındaki korelasyon katsayısı .85 bulunmuştur. Ölçekteki soruların tamamı düz puanlanmaktadır ve puan arttıkça yaşam doyumunun arttığı anlaşılmaktadır. Bu çalışma kapsamında yapılan güvenilirlik analizi sonucunda ise güvenilirlik katsayısı $\alpha = .80$ bulunmuştur.

Ölüm Kaygısı Ölçeği: Sarıkaya (2013) tarafından geliştirilen ölçek, beşli derecelendirmeye sahip 20 maddeden oluşmaktadır. Maddeler 0-4 puan arasında puanlanmaktadır. Ölçekten alınabilecek en düşük puan sıfırken en yüksek puan 80'dir. Ölçeği oluşturan maddelerin tamamı düz puanlanmaktadır. Ölçekten alınan puan arttıkça ölüm kaygısının da arttığı anlaşılmaktadır. Sarıkaya (2013) tarafından yapılan güvenilirlik çalışmasında $\alpha = .95$ olarak verilmiştir. Test tekrar test yöntemiyle, iki uygulama arasındaki korelasyon katsayısı .82 bulunmuştur. Bu çalışma kapsamında yapılan güvenilirlik analizi sonucunda ise güvenilirlik katsayısı $\alpha = .93$ bulunmuştur.

Verilerin Analizi

Verilerin analizi için SPSS 25 programı kullanılmıştır. Araştırma kapsamında kullanılan ölçeklerin güvenilirliğini belirlemek amacıyla Cronbach alfa değerleri hesaplanmıştır. Araştırma kapsamında yapılacak olan Pearson Korelasyon Analizi, Basit Regresyon Analizi ve Bağımsız Örneklemeler için T-Testi için gerekli olan ön koşulların sağlanıp sağlanmadığına belirlemek amacıyla çeşitli analizler yapılmıştır. Bu doğrultuda verilerin normal dağılıp dağılmadığına bakmak amacıyla çarpıklık ve basıklık değerleri, histogram ve Q-Q grafiği incelenmiştir. Çarpıklık değerlerinin $-.28$ ve $.16$; basıklık değerlerinin ise $-.18$ ve $-.39$ olduğu görülmektedir (bkz. Tablo 2). Histogram grafiği ve Q-Q grafiği incelendiğinde de verilerin normal dağıldığı ve normallığı bozacak değerlerin çok olmadığı görülmüştür. Bu bağlamda verilerin analizinde parametrik analizlerin uygulanmasına karar verilmiştir.

Tablo 2

Yaşam Doyumu ve Ölüm Kaygısına İlişkin Çarpıklık ve Basıklık Değerleri

	Skewness (Çarpıklık)		Kurtosis (Basıklık)	
	İstatistik	Standart Hata	İstatistik	Standart Hata
Yaşam Doyumu	-.28	.13	-.18	.26
Ölüm Kaygısı	.16	.13	-.39	.26

Bulgular

Araştırmanın amacı üniversite öğrencilerinin yaşam doyumları ile ölüm kaygıları arasındaki ilişkiyi incelemektir. Ayrıca araştırmada cinsiyetin, bir yakınını kaybetmenin ve ölüme yaklaştıran bir deneyim yaşamamanın ölüm kaygısı üzerindeki etkisi de incelenmiştir. Bu doğrultuda belirlenen araştırma sorularına yönelik yapılan analizlerin sonuçları aşağıda verilmiştir.

Tablo 3

Yaşam Doyumu ile Ölüm Kaygısı Arasındaki İlişki

	Ölüm Kaygısı	Yaşam Doyumu
Ölüm Kaygısı	-	
Yaşam Doyumu	-.165**	-

** $p < .01$

Yaşam doyumunu ile ölüm kaygısı arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığını belirlemek amacıyla Pearson korelasyon analizi yapılmıştır (bkz. Tablo 3). Yapılan analiz sonucunda yaşam doyumunu ile ölüm kaygısı arasında negatif yönde anlamlı ilişki olduğu bulunmuştur ($r = -.17, p < .01$).

Buna göre üniversite öğrencilerinin yaşam doyumu arttığında ölüm kaygılarının azalacağı söylenebilir.

Tablo 4

Ölüm Kaygısının Yordanmasına İlişkin Basit Doğrusal Regresyon Analizi Sonucu

Değişken	B	S.s	B	t	P
Sabit	45.126	3.867		11.668	.000
Yaşam Doyumu	.517	.166	-.165	3.117	.002

Tablo 4 incelendiğinde yapılan basit doğrusal regresyon analizi sonucunda yaşam doyumunun ölüm kaygısı ile düşük düzeyde anlamlı bir ilişkiye sahip olduğu bulunmuştur ($R = .165$, $R^2 = .027$, $p < .01$). Buna göre yaşam doyumu ölüm kaygısındaki toplam varyansın yaklaşık %3'ünü açıklamaktadır. Bu iki değişken arasında anlamlı ilişki olmasına rağmen yaşam doyumunun ölüm kaygısını yordama düzeyinin düşük olduğu söylenebilir. Bu durumda ölüm kaygısını yordamada başka değişkenlerin de etkili olduğu söylenebilir.

Tablo 5

Üniversite Öğrencilerinin Ölüm Kaygılarının Cinsiyete göre İncelenmesi

		N	\bar{x}	S.s	t	p
Ölüm Kaygısı	Kadın	261	35.43	16.3	-3.999	.000
	Erkek	87	27.27	16.7		

Üniversite öğrencilerinin ölüm kaygısı düzeylerinin cinsiyetlerine göre anlamlı olarak farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla bağımsız örneklem için t testi yapılmıştır (bkz. Tablo 5). Analiz sonucunda üniversite öğrencilerinin ölüm kaygısı düzeylerinin cinsiyete göre anlamlı şekilde farklılaştığı bulunmuştur ($t_{346} = -3.999$, $p < .01$). Buna göre cinsiyetin üniversite öğrencilerinin ölüm kaygılarını etkileyen bir faktör olduğu ve ölüm kaygısının kadınlarda erkeklere göre daha yüksek olduğu söylenebilir.

Tablo 6

Üniversite Öğrencilerinin Ölüm Kaygılarının Kayıp Yaşamalarına göre İncelenmesi

		N	\bar{x}	S.s	t	P
Ölüm Kaygısı	Var	97	34.7	18.8	.955	.340
	Yok	251	32.8	15.9		

Üniversite öğrencilerinin ölüm kaygısı düzeylerinin bir yakını kaybedip etmemelerine göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla bağımsız örneklem için t testi yapılmıştır (bkz. Tablo 6). Analiz sonucunda bir yakını kaybeden ve etmeyen üniversite öğrencilerinin ölüm kaygıları arasında anlamlı fark olmadığı bulunmuştur ($t_{346} = .955$, $p > .05$). Buna göre bir

yakınını kaybetmenin üniversite öğrencilerinin ölüm kaygılarını etkileyen bir faktör olmadığı söylenebilir.

Tablo 7

Üniversite Öğrencilerinin Ölüm Kaygılarının Travmatik Yaşantılara göre İncelenmesi

		<i>N</i>	\bar{x}	<i>S.s</i>	<i>t</i>	<i>P</i>
Ölüm	Var	44	34.2	18.5	.359	.720
Kaygısı	Yok	304	33.2	16.6		

Üniversite öğrencilerinin ölüm kaygısı düzeylerinin kendilerini ölüme yaklaştıran bir deneyim yaşamalarına göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla bağımsız örneklem için t testi yapılmıştır (bkz. Tablo 7). Yapılan analiz sonucunda kendilerini ölüme yaklaştıran deneyim yaşayan öğrenciler ile böyle bir deneyim yaşamayan üniversite öğrencilerinin ölüm kaygılarının farklılaşmadığı bulunmuştur ($t_{346}=.359, p> .05$). Buna göre ölüme yaklaştıran bir deneyim yaşamamanın ölüm kaygısını etkileyen bir faktör olmadığı söylenebilir.

Tartışma ve Sonuç

Bu çalışmada yaşam doyumu ile ölüm kaygısı arasındaki ilişkinin incelenmesi hedeflenmiştir. Ayrıca ölüm kaygısını etkileyen değişkenlerin belirlenmesi de bu araştırmanın amacıdır. Bu doğrultuda cinsiyetin, bir yakınını kaybetmiş olmanın ve kişiyi ölüme yaklaştıran deneyimlerin ölüm kaygısı üzerindeki etkisi incelenmiştir.

Araştırma bulguları Yalom (2001) ve Geçtan'ı (2016) destekler biçimde yaşam doyumu arttığında ölüm kaygısının azaldığını göstermektedir. Ancak yaşam doyumu ile ölüm kaygısı arasında ilişki bulunmasına rağmen araştırma bulgularında yaşam doyumunun ölüm kaygısını yordamada yetersiz olduğu görülmektedir. Bu bulgu, ölüm kaygısı üzerinde başka değişkenlerinde etkisi olduğuna işaret etmektedir. Nitekim ölüm hakkında kişinin sahip olduğu düşünceler ve kişilik özellikleri gibi faktörlerin de ölüm kaygısının önemli belirleyici oldukları göz önüne alınırsa (Yalom, 2011; Yıldız & Bulut, 2017) bu tablonun ortaya çıkması normaldir.

Ölüm kaygısının, kadınlarda erkeklere göre daha yüksek olduğu bulunmuştur. Bu bulgu alanyazındaki diğer çalışmaların sonuçları ile tutarlıdır (Ayten, 2014; Bulut & Kuşat, 2018; Chow, 2017; Khoshi vd., 2017; Yukay-Yüksel vd., 2017). Bu durum kadınların duygusal açıdan daha incinebilir olması ve toplumsal baskı sonucu erkeklere göre kendilerini var etme süreçlerinin daha fazla engellenmesi ile açıklanabilir. Nitekim Türkiye'nin toplumsal yapısı göz önüne alındığında kadınların "el âlem ne der" düşüncesiyle özgür iradelerinin

baskılanması, kendilerine verilen roller ve sınırlar içerisinde kalmaya zorlanması ölüm kaygılarının yüksek olmasının nedeni olabilir.

Araştırmada bir yakını kaybeden üniversite öğrencilerinin ölüm kaygısı düzeyi ile kayıp yaşamayanların ölüm kaygısı düzeyi arasında anlamlı fark olmadığı görülmektedir. Ancak ölen kişinin yakınlığı, yaşı ve ölüm şekli, ölümün üzerinden geçen zaman, sosyal destek gibi faktörlerin yaşanan kaybın kişi üzerindeki etkisini belirleyen önemli değişkenler olması (Aksöz, 2014) ve bu çalışmada bu faktörlerin göz önüne alınmaması iki grup arasında fark bulunamamasının nedeni olabilir.

Araştırmada son bir yıl içinde ölüme yaklaştıran bir deneyim yaşayanlar ile yaşamayanların ölüm kaygıları arasında anlamlı bir fark bulunamaması da olayın üzerinden geçen süre ve olayın şiddeti gibi faktörlerden kaynaklanıyor olabilir. Nitekim Bufalo Creek Barajının çökmesinin ardından Lifton ve Olson'un (1999) 43 afetzede ile yaptıkları görüşmeler olayın hemen ardından gerçekleştirilmiş ve olayın etkisi daha yeniyken bu afetzedelerde ölüm kaygısının yüksek olduğu bulunmuştur (aktaran Erdur-Baker, 2014). Kübler-Ross (1997) yaşanan travmatik olaylardan sonra kişilerin inkar, öfke, pazarlık, depresyon ve kabul olmak üzere beş aşamadan geçtiğini ifade etmektedir. Bu bağlamda, ölüme yaklaştıran deneyimleri olan ve olmayan kişilerin ölüm kaygıları arasında anlamlı fark olmamasının nedeni, olayın üzerinden süre geçtikçe olayın kişi üzerindeki etkisinin ve olayı değerlendirme şeklinin değişmesiyle de açıklanabilir.

Bu araştırmada önemli birtakım bulgulara ulaşılmasına rağmen bazı sınırlılıklar da bulunmaktadır. Bu araştırmada, travmatik yaşantılar kapsamında ele alınana bir yakını kaybetme ve ölüme yaklaştıran bir olay yaşama değişkenleri olumsuz yaşam olayları (doğal afet, istismar, ihmal, trafik kazası, bir yakını kaybetme vb.) başlığı altında daha geniş tutulabilir. Travmatik yaşantıların varlığının yanında bu olayın şiddeti, kişinin bu olaydan etkilenme düzeyi, olayın üzerinden geçen zaman, olaya tanık olma, olaydan doğrudan etkilenme gibi birtakım faktörlerin de yapılacak olan araştırmalara dâhil edilmesiyle birlikte daha anlamlı sonuçlara ulaşılabilir. Örneklem grubundaki üniversite öğrencilerinin cinsiyetlerinin birbirine yakın olmaması da sınırlılıklardan biridir. Bir diğer sınırlılık ise örneklem grubunun çoğunun Erzurum İlinde seçilmiş olmasıdır. Örneklem grubu daha geniş tutulabilir. Bu amaçla internet üzerinden de veri toplanmasına rağmen çok fazla kişiye ulaşılamamıştır. Nitekim örneklem grubunun geniş tutulması araştırmaların genellenebilirliğini artıran önemli bir faktördür (Büyükoztürk vd., 2008).

Öneriler

Bu araştırmada elde edilen bulgular ışığında alan uzmanlarına, üniversitelerin bünyesinde öğrencilere psikolojik destek vermekte olan birimlerde çalışan psikolojik danışmanlara ve araştırmacılara aşağıdakiler önerilmektedir:

1. Üniversite öğrencilerinin kendi potansiyelleri keşfetmelerine ve bu potansiyellerini hayata geçirmelerine yönelik uygulamalar yapılabilir.
2. Ölüm kaygısının nedenleri ve bu durumla ilişkili faktörlerin neler olduğı hakkında öğrencilere psikolojik danışmanlar tarafından yapılacak bilgilendirme çalışmaları ve seminerler sorunun hafiflemesinde etkili olabilir.
3. Üniversitelerin PDR bölümlerinde her ne kadar Bilişsel Davranışçı Terapi, Gerçeklik Terapisi ve Kısa Süreli Çözüm Odaklı Terapi gibi yaklaşımların uygulamalarına ağırlık verilse de varoluşsal sorunlara bu psikolojik danışma kuramlarının cevap vermesi mümkün değildir (Geçtan, 2014). Bu nedenle bu bölümün eğitim programları güncellenmelidir. Bilişsel Davranışçı Terapi, Gerçeklik Terapisi, Varoluşçu Terapi gibi eğitim programına seçmeli dersler eklenmeli ve öğrencilere alternatifler sunulmalıdır. Böylece üniversiteler birbiriyle aynı donanımına sahip tek tip öğrenci yetiştirmek yerine, alandaki sorunlara daha iyi cevap verebilen, kendi ilgi ve merakı doğrultusunda eğitim almış öğrenciler yetiştirebilir.
4. Üniversite öğrencilerinin yaşam doyumlarını azaltan faktörler belirlenerek bu doğrultuda önleme çalışmaları yapılabilir.
5. Öğrencilerin varoluşsal sorunlarını belirlemeye yönelik çalışmaların az olduğı görülmektedir. Bu doğrultuda anlamsızlık, yalıtılmışlık, ölüm kaygısı, gibi konular üzerinde daha fazla araştırma yapılabilir.
6. Bu araştırmada bahsedilen sınırlılıklar dikkate alınarak yapılacak yeni çalışmalar bu doğrultuda yapılandırılabilir.

Kaynaklar

- Adeeb, M., Saleem, M., Kynat, Z., Tufail, M. W., & Zaffar, M. (2017). Quality of life, perceived social support and death anxiety among cardiovascular patients. *Pakistan Heart Journal*, 50(2), 84- 88.
- Aksöz, İ. (2014). Kayıp ve yas. Erdur-Baker, Ö. & Doğan, T. (Ed.). *Afetler, krizler, travmalar ve psikolojik yardım* içinde (s. 43-61). Ankara: Türk PDR-Der.

- An, E., Lo, C., Hales, S., Zimmermann, C., & Rodin, G. (2018). Demoralization and death anxiety in advanced cancer. *Psychooncology*, 27(11), 2566-2572. doi:10.1002/pon.4843.
- Ayten, A. (2014). Üniversite öğrencilerinde ölüm kaygısı: Türk ve Ürdünlü öğrenciler üzerinde karşılaştırmalı bir araştırma. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 9(1), 85-108.
- Azarian, A., Aghakhani, S., & Ashuri, A. (2016). Investigating the relationship between death anxiety and attitude towards life among university students. *International Journal of Medical Research and Health Sciences*, 5(5), 233-238.
- Barnett, M. D., Anderson, E. A., & Marsden, A. D. (2018). Is death anxiety more closely linked with optimism or pessimism among older adults? *Archives of Gerontology and Geriatrics*, 77, 169–173.
- Blanca, M. J., Ferragut, M., Ortiz-Tallo, M., & Bendayan, R. (2018). Life satisfaction and character strengths in Spanish early adolescents. *Journal of Happiness Studies*, 19(5), 1247–1260. doi: 10.1007/s10902-017-9865-y.
- Bulut, M. B. & Kuşat, A. (2018). Benlik saygısı, dini dünya görüşleri ve hayatın amacının ölüm kaygısı üzerine etkisinin incelenmesi. *Bilimname*, 35, 145-173. doi:10.28949/bilimname.381964
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş. & Demirel, F. (2008). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (4.b.). Ankara: Pegem.
- Çelik, S. S., Çelik, Y., Hikmet, N., & Khan, M. M. (2017). Factors affecting life satisfaction of older adults in Turkey. *The International Journal of Aging and Human Development*, 87(4), 392-414. doi: 10.1177/0091415017740677.
- Chow, H. P. H. (2017). A time to be born and a time to die: Exploring the determinants of death anxiety among university students in a western Canadian city. *Death Studies*, 41(6), 345-352. doi:10.1080/07481187.2017.1279240.
- Dağlı, A. & Baysal, N. (2016). Yaşam doyumu ölçeğinin Türkçeye uyarlanması: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(59), 1250-1262.
- Dickens, C. (2018). *Bir Noel şarkısı*. İstanbul: İthaki.
- Diener, E. (1984). Subjective well-being. *Psychological Bulletin*, 95, 542–575.

- Erdur-Baker, Ö. (2014). Afetler, travmalar, krizler ve travmatik stres tepkileri. Erdur-Baker, Ö. & Doğan, T. (Ed.), *Afetler, krizler, travmalar ve psikolojik yardım* içinde (s. 3-24). Ankara: Türk PDR-Der.
- Fowles, J. (2012). *Daniel Martin*. İstanbul: Ayrıntı.
- Geçtan, E. (2014). *Psikanaliz ve sonrası* (16.b.). İstanbul: Metis.
- Geçtan, E. (2016). *Varoluş ve psikiyatri*. İstanbul: Metis.
- Ghimire, S., Baral, B. K., Karmacharya, I., Callahan, K., & Mishra, S. R. (2018). Life satisfaction among elderly patients in Nepal: Associations with nutritional and mental well-being. *Health and Quality of Life Outcomes*, 16, 118-129. doi:10.1186/s12955-018-0947-2.
- Gibbs, H. W., & Achterberg-Lawlis, J. (1978). Spiritual values and death anxiety: Implications for counseling with terminal cancer patients. *Journal of Counseling Psychology*, 25(6), 563-569. doi:10.1037/0022-0167.25.6.563.
- Gülcan, A. (2014). *Genç yetişkinlerde iyimserliğin mutluluk ve yaşam doyumu üzerindeki etkisinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Habib, D. G., Donald, C., & Hutchinson, G. (2018). Religion and life satisfaction: A correlational study of undergraduate students in Trinidad. *Journal of Religion and Health*, 57(4), 1567–1580. doi:10.1007/s10943-018-0602-6.
- İncekara, T. (2018). *Üniversite öğrencilerinde vücut algısı ile yaşam doyumu arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Joshanloo, M. (2018). Gender differences in the predictors of life satisfaction across 150 nations. *Personality and Individual Differences*, 135, 312–315.
- Karakuş, G., Öztürk, Z. & Tamam, L. (2014). Ölüm ve ölüm kaygısı. *Arşiv Kaynak Tarama Dergisi*, 21(1), 42-79.
- Khoshi, A., Nia, H. S., & Tokmandi, H. (2017). Investigation into the factors affecting death anxiety in Iranian students. *Journal of Clinical and Diagnostic Research*, 11(12), 24-27. doi:10.7860/JCDR/2017/27856.10996.

- Kımtır, N. & Köftegöl, Ö. (2017). Yetişkinlerde ölüm kaygısı ile dindarlık arasındaki ilişki üzerine bir inceleme. *Journal of Sakarya University Faculty of Theology*, 19(36), 55-82. doi:10.17335/sakaifd.327235.
- Köker, S. (1991). *Normal ve sorunlu ergenlerin yaşam doyumu düzeylerinin karşılaştırılması*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Kübler-Ross, E. (1997). *On death and dying*. New York: Scribner Classics.
- Lee, J., & Cagle, J. G. (2018). Social exclusion factors influencing life satisfaction among older adults. *Journal of Poverty and Social Justice*, 26(1), 35–50. doi:10.1332/175982717X15127351091521.
- May, R. (2018). *Kendini arayan insan* (12.b.). İstanbul: Okuyan Us.
- Montaigne, M. (1997). *Denemeler* (29.b.). İstanbul: Cem.
- Myers, D. G., & Diener, E. (1995). Who is happy? *Psychological Science*, 6(1), 10-16.
- Özdemir, M. & Dilekmen, M. (2016). Eğitim fakültesi öğrencilerinin duygusal zekâ ve yaşam doyumlarının incelenmesi. *Sakarya University Journal of Education*, 6(1), 98-113. doi:10.19126/suje.66890.
- Özer, M. & Karabulut, Ö. Ö. (2003). Yaşlılarda yaşam doyumu. *Geriatrics*, 6(2), 72-74.
- Özkaya, G. (2017). *Üniversite öğrencilerinin yalnızlık düzeyleri ile umutsuzluk ve yaşam doyumu arasındaki ilişki*. Yüksek Lisans Tezi. Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Russac, R. J., Gatliff, C., Reece, M., & Spottswood, D. (2007). Death anxiety across the adult years: an examination of age and gender effects. *Death Studies*, 31(6), 549-561. doi: 10.1080/07481180701356936.
- Sapmaz, F. & Doğan, T. (2012). Mutluluk ve yaşam doyumunun yordayıcısı olarak iyimserlik. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(3), 63-69.
- Sarıkaya, Y. (2013). *Ölüm kaygısı ölçeği geliştirilmesi: geçerlik ve güvenilirlik çalışması*. Yüksek Lisans Tezi. Gaziosmanpaşa Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Tokat.
- Şenol, C. (1989). *Ankara ilinde kurumlarda yaşayan yaşlılarda ölüme ilişkin kaygı ve korkular*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Sönmez-Benli, S. & Yıldırım, A. (2017). Hemşirelerde yaşam doyumu ve ölüme karşı tutum arasındaki ilişki. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 6(4), 167-179.

- Talu, E. (2017). Varoluşçu kuram: Rollo May. Gençtanırım-Kurt, D. & Çetinkaya-Yıldız, E. (Ed.), *Kişilik kuramları içinde* (s. 456-477). Ankara: Pegem Akademi.
- Tepeli-Temiz, Z. & Cömert, I. T. (2018). The relationship between life satisfaction, attachment styles, and psychological resilience in university students. *Düşünen Adam the Journal of Psychiatry and Neurological Sciences*, 31(3), 274-283. doi: 10.5350/DAJPN2018310305.
- Tolstoy, L. N. (2017). *İvan İlyiç'in ölümü*. İstanbul: İletişim.
- Yalom, I. (2001). *Varoluşçu psikoterapi*. İstanbul: Kabalcı.
- Yalom, I. (2008). *Güneşe bakmak ölümle yüzleşmek*. İstanbul: Kabalcı.
- Yetim, Ü. (1991). *Kişisel projelerin organizasyonu ve örüntüsü açısından yaşam doyumu*. Doktora Tezi. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Yıkılmaz, M. & Demir-Güdül, M. (2015). Üniversite öğrencilerinde yaşamda anlam, bilinçli farkındalık, algılanan sosyoekonomik düzey ve yaşam doyumu arasındaki ilişkiler. *Ege Eğitim Dergisi*, 16(2), 297-315.
- Yıldız, M. & Bulut, M. B. (2017). Ölüm kaygısı ile kişilik özellikleri arasındaki ilişki. *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 12(13), 659-676. doi:10.7827/TurkishStudies.12032.
- You, S., Lim, S. A., & Kim, E. K. (2018). Relationships between social support, internal assets, and life satisfaction in Korean adolescents. *Journal of Happiness Studies*, 19, 897-915. doi:10.1007/s10902-017-9844-3.
- Yukay-Yüksel, M., Güneş, F. & Akdağ, C. (2017). Investigation of the death anxiety and meaning in life levels among middle-aged adults. *Spiritual Psychology and Counseling*, 2, 165-181. doi:10.12738/spc.2017.2.0024.